

Ger van der Drift bespreekt:

Jeroen Koch, *Abraham Kuyper, een biografie*

(Boom: Amsterdam 2006), 672 blz., € 39,50.

De 'Klokkenist der kleine luyden'

De majesteit nam geen blad voor de mond: hij was een bedrieger, een lafaard, een gevaarlijke demagog, een ijdelruit en een heerser. Nee, koningin Wilhelmina en Abraham Kuyper waren geen vrienden en zouden het ook nooit worden. Uiteindelijk heeft het staatshoofd er dan ook alles aan gedaan om te voorkomen dat haar vijand premier werd. Slechts eenmaal moest ze het toestaan maar dat was dan ook gelijk de laatste keer.

Wie, royalist of niet, de vuistdikke biografie van Jeroen Koch heeft gelezen, zal Wilhelmina in haar opvattingen over Kuypers karakter gelijk moeten geven. In ieder geval zal hij niet overmand worden door gevoelens van sympathie voor de 'Klokkenist der kleine luyden', zoals Jan Romein hem op onnavolgbare wijze heeft betiteld. Een drammer, een drijver, een nietsontziende ideologische scherp-slijper, een amokmaker – veel aardigs valt er over de aartsvader van het gereformeerde volksdeel niet te zeggen. En diplomatiek was hij ook niet, want hij maakte bijvoorbeeld geen geheim van zijn ontevredenheid over het feit dat er een vrouw op de troon zat. Gezag meende hij, was per definitie mannelijk.

Toch werd de drager van al deze onaangename trekken een van de grootste staatsmannen, zoniet de grootste staatsman van ons land.

Op weg naar Damascus

Abraham Kuyper werd geboren op 29 oktober 1837 in het vissersdorp Maassluis als zoon van een dominee. Hij besloot in de voetsporen van zijn vader te treden en studeerde theologie in Leiden. Niets in die tijd leek te wijzen op zijn latere rol van religieuze fundamentalist. De theologische faculteit werd beheerst door aanhangers van het modernisme, voor wie de bijbel geen wonderboek meer was en ontgaan diende te worden van alles dat in strijd was met de bevindingen van de wetenschap. En de getalenteerde student lijkt het allemaal best te hebben gevonden.

Zijn bekering volgde pas tijdens zijn eerste domineeschap in het Betuwse Beesd. Zoals Paulus op weg naar Damascus het ware geloof vond, zo vond Kuyper de werkelijke wil van Christus-Koning in de orthodoxe geloofsweld van de eenvoudige lieden tussen Waal en Maas. De analogie met de overijverige apostel ontging hem natuurlijk niet, dat spreekt vanzelf. Vanaf dit moment telt voor hem nog maar een ding en dat is de totale bekering van Nederland in Calvinistisch-Orthodoxe zin. Het Koninkrijk der Nederlanden als een uitvergroot Beesd geleid door het geloof der vaders; voor Kuyper was dat idealiter het geloof van de – nota bene – aloude watergeuzen.

Als uitvalsbasis voor deze theocratische revolutie koos hij Amsterdam, waarnaar

hij in 1870 werd beroepen als predikant. Niet omdat het de hoofdstad was, maar omdat daar de lont het kruitvat dat de Hervormde Kerk destijds vormde, het dichtst was genaderd. En de strategie om het ideaal te verwezenlijken werd de schoolstrijd, het politieke gevecht om de financiële gelijkberechtiging van het bijzondere en openbare onderwijs.

Nu weet ik niet of Kuyper echt wist wie die watergeuzen waren, waarschijnlijk niet, maar hun gevechtsmethode, het rücksichtslos eroploschakken, maakte hij geheel tot de zijne. Overal waar Kuyper kwam was er ruzie en het omgekeerde gold ook, als het hem tenminste uitkwam.

Aanvankelijk stond Kuyper onder het mentorat van de aristocratische, anti-revolutionaire leider Groen van Prinsterer en het was deze die hem naar de Tweede Kamer lokte met als uiteindelijke bedoeling hem op te volgen. De wijze waarop dat gebeurde was illustratief: de leerling gebod zijn mentor Groen in diens krant *De Nederlander* te schrijven dat hijzelf (Groen dus) een onbruikbaar gemaakt kanon was geworden maar dat hij zou worden opgevolgd door een 'nog geduchter reservebatterij'.

School...

Zoals gezegd: de schoolstrijd stond het hoogst geschreven in de strijdbanier van Kuyper en zijn volgelingen, en om resultaat te boeken in deze bur-

geroorlog, zoals hij het zelf omschreef, had hij wapens nodig. Wapens die hij zichzelf zou verschaffen.

Als eerste was daar een krant voor de eigen goegemeente, *De Standaard*, die Kuyper als hoofdredacteur in staat zou stellen dagelijks zijn mening over elke zich aandoende kwestie te ventileren. Een bijkomend voordeel was dat het christelijk-nationale geluid niet langer zou worden overstemd door de Nederlandse pers die 'door en door verjoodscht was'.

Het tweede wapen werd de antirevolutionaire partij waarvoor Kuyper zelf het programma schreef op zijn welbekende mateloze wijze: *Ons Program* zou uiteindelijk 1300 pagina's tellen.

Net zoveel energie stak hij in de oprichting van de Vrije Universiteit, die het intellectuele kader, vooral dominees, zou moeten leveren voor de nieuwe zuil in oprichting. Uiteraard vond de hyperactieve Kuyper ook nog wel tijd om daar enkele vakken te doceren tot aan zangles toe. Het doel van de VU was kortgezegd:

'(...) mannen te kweken, die gestaald, die gehard zijn en die onverzettelijk en onwrikbaar pal staan'.

Zijn magnus opus vormde uiteraard de Doleantie waarbij Kuyper als een moderne Mozes zijn orthodoxe schapen uit de Hervormde Kerk leidde en hen onderbracht in de Gereformeerde Kerken in Nederland. Overigens zou deze doleantie voor altijd worden geassocieerd met Kuypers fameuze inbraak

in de Nieuwe Kerk in Amsterdam (de 'paneelzagerij') die hem voor veel Nederlanders – paradoxaal genoeg – tot een revolutionair maakte. Menige krant noemde Kuyper in één adem met die andere woelige dominee: de anarchist Domela Nieuwenhuis.

De Doleantie als geheel werd geen succes; de meerderheid der orthodoxe gelovigen bleef, hun bezwaren koesterend, trouw aan de Hervormde Kerk. Volgens Koch lag dat vooral aan de dominees zelf. Zij hechtten te zeer aan 'de brooden en de visschen van het budget'. Anders gezegd: zij wilden het zekere van woning en inkomen, aanzien en betekenis, niet ruilen voor een ongewisse toekomst.

... en Broederstrijd

Koch besteedt veel ruimte aan het titanengevecht dat al snel na de oprichting van de ARP in die partij losbrak tussen Kuyper en zijn conservatieve rivaal, maar aanvankelijk beste vriend, de deftige De Savornin Lohman. En gelukkig maar, want het hoofdstuk behoort tot de best leesbare delen van het boek, waarmee overigens niets slechts wil worden gezegd van de rest. Het chapter maakt eens te meer duidelijk wat een onaangename natuur Kuyper bezat. Als het pleit is beslechten nadele van Lohman, stelt Kuyper zelfs nog alles in het werk om de eerste weg te manoeuvreren van de Vrije Universiteit. Het werd uiteindelijk een zuivering die in de verte doet denken aan praktijken die een paar decennia later plaatsvonden in de Sovjet-Unie.

Op dat moment, zo rond de eeuwwisseling, verkeerde Kuyper op het hoogtepunt van zijn macht en aanzien. Binnen de Gereformeerde Kerk, Vrije Universiteit, anti-revolutionaire partij en *De Standaard* is zijn wil wet. Zowel in binnen- als buitenland was hij een gevierd theoloog, die onder de naam neocalvinisme een hele nieuwe interpretatie gaf van de leer van de Geneefse hervormer Calvijn. Centraal in deze leer stond de 'Gemeene Gratie', een, volgens Koch, 'pluizig begrip'. Het was inderdaad voor niet-theologen een niet te bevatten filosofie.

En telkens maar weer wordt de lezer overdonderd door de onvoorstelbare werkkraacht van deze mastodont; alleen al het theologische werk van Kuyper beslaat meer dan tienduizend pagina's.

Dit alles wetende was zijn premierschap (1901-1905) een bittere tegenvaller. Van de wetten die zijn ministerie heeft gemaakt, zijn alleen de zogenaamde 'worgwetten' in het publieke geheugen blijven hangen. En dat waren nou niet de wetten waarmee Kuyper zo graag geassocieerd wilde worden. Veel had hij zich voorgenomen, maar slechts weinig werd bereikt. Bij de verkiezingen van 1905 moest hij zelfs een forse nederlaag van zijn eigen partij incasseren. Het was het begin van het einde.

Ten slotte

Voor mij was Kuyper niet meer dan die wat streng uitzierende man op dat spaarbusje dat bij mijn grootouders op de schoorsteenmantel stond. De verdienste van Koch is dat hij dat blikken figuurtje op grootse wijze tot leven heeft gebracht. Het moet een Sisylusarbeid zijn geweest om alleen al het bronnenmateriaal door te nemen. Kuyper was een ongehoorde veelschrijver die zich ook nog eens bediende van de tale Kanaäns. Kuyper lezen is dus ploegwerk en Koch, zelf van rooms-katholieken huize, verdient onze bewondering daarvoor. Al moet worden geconstateerd dat het hem niet ongemoeid heeft gelaten. Gaandeweg het boek wordt zijn taalgebruik ietwat archaïsch, waaruit maar blijkt dat de 'Geweldige' ook nog over het graf zijn invloed op ons uitoefent.

